

Recenze

Bernard Frankel, Rachel Kranzová: O sebevraždách.

Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 151 s.

Sebevraždy jsou námětem mnohých románů, povídek v literatuře, ale jsou také velkým společenským problémem, o kterém je nutno vědět a nezavírat před ním oči.

Kniha, která se nám dostává do rukou, vychází v edici pod odbornou záštitou České asociace pracovníků linek důvěry a snaží se o ucelenější pohled na tak komplikovanou oblast, jakou představují sebevraždy a sebevražedné jednání. Autoři se věnují především sebevraždám dospívajících.

Kniha je rozdělena do šesti kapitol.

První kapitolu autoři nazvali Epidemie se šíří.

Mohlo by se zdát, že sebevraždy jsou velmi výjimečnou událostí, ale není tomu tak. Autoři uvádějí (musíme mít na paměti, že čerpají převážně ze statistických údajů uváděných ve Spojených státech amerických a některá data se mohou odlišovat od našich statistických údajů), že sebevražda je po úrazech a vraždách třetí nejčastější příčinou smrti dospívajících. Obecně lze ale říci, že mezi mladými lidmi se vyskytují sebevraždy velmi zřídka. Počet sebevražd stoupá s věkem a výrazně narůstá až u lidí ve věku nad 60 let.

Zajímavá je otázka, jakým způsobem ovlivňuje sebevražda rozhodování ostatních lidí nebo jak ovlivňuje rozhodování lidí způsob, jakým je o sebevraždách informována veřejnost. Jaký vliv má například rocková hudba, film na ochotu žít nebo zemřít? Tato otázka se dostala znovu na přetřes v souvislosti s tím, kdy rockoví hudebníci, jako například Ozzy Osbourne, byli obviňováni z podněcování sebevražd mezi svými posluchači. Kritici na jedné straně tvrdili, že taková hudba může ovlivnit citlivé adolescenty, jejich odpůrci říkali, že nikdo nespáchá sebevraždu kvůli nějaké písničce.

S předešlou otázkou souvisí i tak zvané hromadné sebevraždy, sebevraždy inspirované a kumulované.

Za velmi důležitou pokládám kapitolu zaměřenou na mýty a fakta o sebevraždách. Sebevraždy jsou obklopeny mnoha mýty a někomu se zdá nejlepší o sebevraždách vůbec nemluvit, a tak vlastně popřít jejich existenci. Těm ale tato kniha není určena. Dovolím si velmi stručně zmínit jednotlivé mýty i fakta, která uvádějí autoři:

- Lidé, kteří o sebevraždě mluví, ji nikdy nespáchají – mýtus. Každému, kdo o sebevraždě mluví, je třeba naslouchat, a to zvláště pečlivě, pokud se jedná

o člověka v depresi anebo o někoho, kdo zažil v nedávné době nějakou ztrátu, zklamání.

- Když mluvíte o sebevraždě s někým, kdo je v depresi, můžete ho tím k sebevraždě podnítit – mýtus. Je lepší s lidmi, u kterých máte podezření na sebevraždu, otevřeně mluvit. Takový rozhovor může posloužit jako pojistný ventil, a tak jedinci ulevit a pomoci.
- Když se někdo po dlouhodobé depresi zdá být veselejší, je to často špatné znamení – fakt. Člověk totiž po dlouhém období deprese dosáhl klidu a může pociťovat uvolnění. Konečně se totiž rozhodl, že spáchá sebevraždu. A toto rozhodnutí je pro něho určitou úlevou.
- Sebevražda je obvykle náhlé, impulzivní rozhodnutí – mýtus. Člověk, který si sáhne na život, to obvykle udělá až po dlouhém období příprav.
- V dubnu bývá nejvíce sebevražd – fakt.
- Lidé jsou náchylnější k sebevraždě za špatného, deštivého počasí než za jasného a slunečného dne – mýtus.
- Většina sebevrahů jsou blázni – mýtus.
- Když někdo přežije pokus o sebevraždu, už se obvykle znovu o sebevraždu nepokusí – omyl.
- Normální lidé se o sebevraždu nepokoušejí. Sebevraždu páchá jen určitý typ lidí – mýtus. Sebevraždy se objevují ve všech společenských třídách, bez ohledu na rasu či pohlaví. Je ale pravda, že v rámci jedné společnosti existují určité statistické rozdíly. Například u žen bývá pravděpodobnost pokusu o sebevraždu vyšší než u mužů, u mužů je vyšší pravděpodobnost „úspěšnosti“ takového pokusu.
- Jestliže je někdo skutečně rozhodnut spáchat sebevraždu, pak už se mu v tom nedá zabránit – mýtus.

Druhá kapitola má ve svém názvu otázku Proč to lidé dělají?

Sebevraždy dospívajících může vyvolat podle odborníků určitá konkrétní příhoda, takzvaná spouštěcí událost, kterou může být například nějaká ztráta nebo neúspěch. Podobně může působit i nahromadění stresu. Spouštěcí mechanismus může představovat i hluboká deprese. Autoři se zmiňují také o maskované depresi, která se může projevat neklidem, rvačkami, vztekem, hazardním chováním a podobně.

Stručné a užitečné rady, jak zvládat stres a depresi, nalezne čtenář na dalších stranách.

Další složkou sebevražděných myšlenek a rozhodnutí mohou být také mylná přesvědčení a představy, které mohou mít mladí lidé o smrti a o tom, co sebevražda znamená. Jistě je důležité vědět, že dítě je schopno pochopit, že smrt je konečná a trvalá nejdříve tak v deseti letech věku.

Třetí kapitola pátrá po hlubších příčinách. Zde autoři rozebírají pokusy a dokonané sebevraždy. Pozornost se dále soustřeďuje na důvody, proč se někdo k sebevraždě rozhodne. Může to být fyzické týrání, pohlavní zneužívání, citové zneužívání.

Čtvrtá kapitola nese název Prolomení kruhu: hledání pomoci. Není dobré setrávat v izolaci, protože pak pocity osamocení a smutku jediné sílí. Čtenáři v této kapitole naleznou jednotlivé druhy pomoci, jako jsou například formy terapie, linky důvěry, krizová centra, pedagogicko-psychologické poradny, poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, protialkoholní a protidrogové poradny, psychoterapeutická centra a psychoterapeutická pracoviště.

Pátá kapitola se pokouší odpovídat na otázku Jak přistupovat k sebevražedným úvahám druhých? Autoři upozorňují, že sebevražda se téměř nikdy nestane „z ničeho nic“. Většinou dává člověk najevo varovné signály, které naznačují, co má v úmyslu. Mezi varovné signály může patřit rozdávání majetku, negativní poznámky o budoucnosti, poznámky o budoucnosti beze mne, zájem o smrt, o umírání a o to, co bude po smrti a podobně. Pokud máme podezření, že někdo plánuje sebevraždu, je nutné s ním o tom mluvit. Tak mu můžeme pomoci. Dále tato kapitola přináší rady, jak zacházet s depresí, a také rady, jak se vyrovnat se sebevraždou milovaného člověka.

Poslední – **šestá kapitola** je přehledem jednotlivých zařízení, kam se může obrátit člověk v životní krizi se svými problémy. Najdeme zde adresy a telefonní spojení na linky důvěry, krizová centra a podobně, která fungují v naší republice.

Kniha je určena především dospívajícím, ale poučení v ní jistě najdou i psychologové, pedagogové i rodiče. Je psána přístupnou, čtivou formou a je doplněna konkrétními případy lidí, kteří se rozhodli pro sebevražedné jednání.

Dita Janderková

Průcha, J. Přehled pedagogiky. Úvod do studia.

Praha: Portál, 2000, 272 s., ISBN 80-7178-399-4

Průchův Přehled pedagogiky je účelově zaměřená práce, která podává základní informace o pedagogických disciplínách a tématech, teoriích, výzkumných problémech a vysvětluje mezinárodní odborné termíny. Po každé kapitole autor uvádí studijní literaturu s poznámkami o její vhodnosti k dalšímu, hlubšímu studiu, proto se kniha hodí především jako úvod do studia pedagogiky pro studenty, ale také pro pedagogy, kteří si osvojili starší pohled na pedagogiku jako normativní vědu s uzavřeným systémem.

V současné době se rozšiřuje aplikační sféra pedagogiky, pedagogika se rychle vyvíjí a studium této vědy je důležité nejen v oblastech její tradiční aplikace, jako je školní a mimoškolní vzdělávání, ale také při koncipování sociální politiky a krátkodobých i dlouhodobých cílů společenského vývoje.

Autor ukazuje pedagogiku jako otevřený vyvíjející se systém, navazující jak na bohatou domácí tradici, tak na nové směry ve světové pedagogice.

Jako každá věda vychází pedagogika z teorie, má vypracovanou metodologii, informační základnu a organizační infrastrukturu. Přínosem pro studenty je seznámení s novými pojmy „edukace“ a „edukační realita“, užívanými v novém pojetí pedagogiky jako explorativní a explanační vědy, tj. založené na výzkumu

a objasňování edukační reality místo klasických pojmů výchova a vzdělávání, užívaných ve starším pojetí.

Pedagogika není jednotně pojímanou vědou, má různé varianty a je obtížné se v nich orientovat. Jako vodítko pro orientaci uvádí autor klasifikaci hlavních směrů v pedagogice a navazuje tu na svou práci *Moderní pedagogika* z r. 1997.

Podle studovaných problémů se pedagogika diferencuje na řadu autonomních disciplín. Úroveň jejich konstituovanosti je dána několika základními znaky: mají své časopisy, vědecké společnosti a jsou studovány jako obory na vysoké škole. Některé disciplíny jsou pomezí, jiné se teprve postupně vytvářejí na základě výzkumu a studia nových pedagogických témat. Autor seznamuje se všemi konstituovanými pedagogickými disciplínami a pro orientaci uvádí charakteristiku problémů, jimiž se zabývají, diference v přístupu k jejich zpracování a stav jejich úrovně v ČR i ve světě.

Kapitola o dějinách pedagogiky a školství je zaměřena na vznik a vývoj edukace, ale také na historii přípravy učitelů pro jejich profesi. Autor seznamuje s pojmem indikátor vzdělávání (v kapitole o srovnávací pedagogice) jako kvantitativním ukazatelem stavu, fungování a produktu vzdělávacího systému.

Pro klasifikaci vzdělávání je vypracována mezinárodní norma ISCED (v r. 1997, český překlad v r. 1999), která je závazná i pro ČR. Už v r. 1995 byly v ČR vypracovány standardy vzdělávání, a to pro základní školu, pro čtyřletá gymnázia a pro středoškolské odborné vzdělávání. Tyto standardy byly základem pro konkrétní školní vzdělávací programy. Do výčtu a charakteristik pedagogických disciplín zařadil autor kromě klasických disciplín i novější, např. pedagogickou antropologii, ekonomii vzdělávání, pedagogickou evaluaci, diagnostiku a prognostiku, pedeutologii jako teorii učitelské profese a další.

Kromě už konstituovaných pedagogických disciplín seznamuje autor i s tématy, která stojí v popředí zájmu současné pedagogiky, např. otázky funkční gramotnosti, multikulturní výchovy, vztahů rodičů, veřejnosti a školy, alternativního vzdělávání, evropské dimenze ve vzdělávání aj. Z naznačené šířky problematiky, kterou pedagogika zpracovává, může si čtenář vytvořit obraz o tomto vědeckém oboru a jeho významu pro praxi.

Průchův *Přehled pedagogiky* obsahuje také informace o pedagogickém výzkumu a v něm aplikovaných metodách, přehledně seznamuje se zdroji pedagogických informací, uvádí kromě českých a slovenských i mezinárodní pedagogické časopisy a je doplněn seznamem pedagogických knihoven, bibliografií i věcným a jmenným rejstříkem.

Přehled pedagogiky není jen úvodem do studia oboru (jak zní podtitul), ale základem pro orientaci v nové koncepci pedagogiky.

Milena Kurelová

Úvod do pedagogiky – poněkud jinak

V německy psané pedagogické literatuře najdeme mnoho úvodů do pedagogiky. Odráží to bezpochyby význam, který se v dané oblasti pedagogice jako oboru přikládá, i tradici, kterou tento obor na vysokých školách v německy mluvících oblastech (tj. především ve Spolkové republice Německo, v Rakousku a ve Švýcarsku) trvale požívá. Tyto úvody do pedagogiky bývají různě koncipované, většinou buďto metodologicko-systematicky, anebo historicko-komparativně.

Poněkud odlišně postupuje Dieter Lenzen ve své knize „Erziehungswissenschaft, was sie kann, was sie will“ („Věda o výchově, co může a co chce“. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuchverlag, 1999. 224 s. ISBN 3-499-55605-7). Autor této příručky, univerzitní profesor Dr. phil. Dieter Lenzen (nar. 1947 v Münsteru) působí od roku 1977 jako profesor filozofie výchovy na Svobodné univerzitě v Berlíně, v letech 1994–1998 byl předsedou Německé pedagogické společnosti a je zakladatelem časopisu „Zeitschrift für Erziehungswissenschaft“.

Studium pedagogiky je – jako každé jiné studium – přípravou pro profesi. Z této skutečnosti Lenzen vychází a proto – na rozdíl od jiných úvodů do pedagogiky – začíná klasifikací pedagogických oborů a jim odpovídajících pedagogických profesí. Při krajní redukci rozlišuje šest takových základních oborů a profesí. Tento soubor podle něho tvoří:

- pedagogika obecná a systematická;
- pedagogika dospělých;
- srovnávací pedagogika;
- školní pedagogika;
- sociální pedagogika;
- pedagogika podniková a ekonomická.

V této klasifikaci stojí za pozornost zvláště zdůraznění pedagogiky sociální, pedagogiky dospělých a podnikové pedagogiky i zařazení školní pedagogiky pouze jako jedné ze součástí celého systému. Úvod do pedagogiky tak není koncipován především jako úvod do školní pedagogiky, jak tomu obvykle bývá, kdy ostatní oblasti výchovy jsou zmíněny spíše okrajově. Lenzen tak zdůrazňuje uplatnění pedagogiky v celém životě společnosti, a nikoliv jenom ve škole. Jde o přístup, který nabývá na prahu 21. století nepochybně na významu.

Dalším problémem, na který autor soustřeďuje pozornost čtenářů na prahu studia pedagogiky, jsou základní pedagogické koncepce. Podle typické tendence každé z koncepcí ve vztahu k pedagogické realitě rozlišuje Lenzen sedmero možných přístupů a jim odpovídajících pedagogik:

1. pochopit výchovu – duchovněná pedagogika;
2. vysvětlit výchovu – empirická pedagogika;
3. normovat výchovu – principiální pedagogika;
4. kritizovat výchovu – kritická pedagogika;
5. strukturovat výchovu – strukturalistická a poststrukturalistická pedagogika;
6. konstruovat výchovu – systémová a konstruktivistická pedagogika;
7. reflektovat výchovu – reflexivní pedagogika.

Jde o krajně zjednodušený pohled, který však autorovi umožňuje vyzvednout typické tendence v přístupu různých pedagogických koncepcí k výchovné realitě, jak to pak dále naznačuje při analýze základních pedagogických kategorií.

Třetí významný okruh problémů, kterými se Lenzen obírá, tvoří „základní pedagogické postupy“, mezi které zařazuje výchovu, vzdělávání, socializaci, vyučování, pomoc, radu atd. Jako filozof výchovy a současně jako autor usilující o nedogmatický a liberální přístup k výchovným jevům nepodává vlastní formulace daných kategorií, ale srovnává přístup k nim z hlediska jednotlivých pedagogických koncepcí, jak je v předchozí části sám klasifikoval.

Tak například pojem výchova z pozice principiální pedagogiky znamená celkovou pomoc při humanizaci mládeže až po její dospělost. Z pozice duchovnědné pedagogiky jde o plánovitou činnost dospělých, kteří utvářejí duchovní život dorůstajících. Empirická pedagogika chápe výchovu jako sociální činnost, při které se lidé snaží psychickými a sociálně-kulturními prostředky zlepšit, zachovat, případně změnit strukturu psychických dispozic druhých. Kritická pedagogika naopak vidí výchovu jako represi, která musí být kritizována, pokud není nezbytná, anebo je nepřiměřená. Strukturalistická pedagogika chápe výchovu jako strukturální činnost, kterou lidé transformují světové struktury tím, že usilují učením se o optimální rozvoj svých kognitivních struktur. Systémová pedagogika pak zdůrazňuje, že výchova je systémová intencionální činnost, která má svůj cíl a je založena především na komunikaci a autoregulaci. Integrace uvedených aspektů výchovy je pak předmětem pedagogiky reflexivní.

Vedle pojmu výchova (Erziehung) je podle Lenzena druhým klíčovým pojmem pedagogiky pojem „Bildung“ (do češtiny obvykle překládaný slovy vzdělání a vzdělávání). „Ve své významové struktuře“, píše Lenzen, „se vyskytuje pouze v němčině a dá se ztěžít přeložit do jiných jazyků“ (s. 177). Jeho obsah pramení jak z řecko-helenistické tradice, tak z tradice křesťanské, přehodnocené osvícenstvím. „Bilden“ znamená tvořit, rozvíjet k určitému obrazu (Bild). „V představě Bildung není pouze myšlenka, že je někdo vzděláván, ale spíše idea, že se člověk sám utváří. Být vzdělán je tedy výsledek vzdělávajícího se jedince, a nikoliv vzdělávacích institucí“ (tamtéž). Bildung v německém jazyce má podle Lenzena několik dimenzí: vzdělání jako individuální stav, vzdělání jako individuální vlastnictví, vzdělání jako proces, vzdělání jako aktivita vzdělávacích institucí, avšak i vzdělání jako další rozvoj lidské společnosti.

Pojmům výchova a vzdělání stojí od počátku 20. století nablízku třetí základní pojem – socializace. Socializací jedince rozumíme rozvoj osobnosti v interakci se sociálním a materiálním prostředím, které ji obklopuje. Socializační procesy probíhají v rodině, ve skupinách vrstevníků, ve výchovných zařízeních, ale i na pracovištích a v závodech. Od výchovy a vzdělání se socializace liší stupněm intencionality, na utváření osobnosti se však spolu s nimi neustále podílí.

Závěr spisu přináší krátkou úvahu o vývoji výchovy a pedagogiky a o jejich perspektivách. Celý život společnosti prochází dnes obrovskými proměnami vědeckotechnickými, sociálními i kulturními. Globalizace, informační exploze, potřeba celoživotního vzdělávání – to vše staví před pedagogiku nové úkoly z hlediska kon-

cepe výchovy a její realizace i z hlediska dalšího rozvoje pedagogiky jako vědy, která má řešit nové celospolečenské poslání výchovy i adekvátní přípravu jedinců, kteří ji v celospolečenském měřítku zajistí. Chce to – jak ukazuje Dieter Lenzen – více o výchově vědět, správně tyto vědomosti aplikovat a především být si na každém kroku vědom své vysoké společenské odpovědnosti.

Vladimír Jůva

Sak, P. Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů

Praha: Nakl. Petrklíč, 2000. 291 s.

Všichni pedagogové u nás – teoretici, učitelé, školští manažeři – se střetávají s nedostatkem systematických a věrohodných poznatků o současné mládeži. Je to zajisté paradox, jestliže v pedagogice chybějí informace o té části populace, která je hlavním subjektem vzdělávání a ovlivňuje tak významně vývoj celé společnosti. V zahraničí je výzkum mládeže již po řadu let součástí řádného vědeckého zkoumání, je konstituován jako rozvinutá vědecká disciplína, realizovaná ve speciálních výzkumných centrech, s příslušnými odbornými časopisy, vědeckými asociacemi atd. V České republice bohužel neexistuje specializované pracoviště pro výzkum mládeže (ačkoliv existovalo před rokem 1989 na půdě Karlovy univerzity – jakožto Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství). V důsledku toho u nás výzkum mládeže stagnuje a o současných charakteristikách této složky populace máme jen ojedinělé a vzájemně izolované poznatky.

Je proto velmi užitečným přínosem, že sociolog Petr Sak, jenž patří k několika málo českým odborníkům věnujícím se systematicky teorii a výzkumu mládeže, vydal knihu *Proměny české mládeže*. Kniha je o to víc významnější, že objasňuje charakteristiky mládeže právě v období dramatických změn v české společnosti po roce 1989. Dozvídáme se tak vlastně poprvé v ucelenější podobě, jaká vlastně ta naše současná mládež je, jak se vyvíjí a co na její vývoj působí, jak se změnila ve srovnání s předchozími generacemi aj. Co konkrétně Sakova kniha objasňuje?

První tři kapitoly knihy jsou zaměřeny teoreticky. Jsou vysvětlovány pojmy a koncepce, které se vztahují k mládeži jakožto sociálnímu subjektu: sociální pole, sociální časoprostor aj. Pro pedagogy je tu patrně nejzajímavější kapitola o „sociálním zrání“, definovaném jako proces vývojových změn jedince, vedoucí k postupné přeměně objektu společenské péče ve společenský subjekt. V souvislosti s tím autor diskutuje problematiku světového názoru a hodnot mládeže, společenských postojů a v další kapitole pak problematiku sociální kompetence, vzorců chování, životního stylu atd.

Po těchto teoreticky pojatých úvodních kapitolách je už většina knihy věnována podrobnému výkladu založenému na výzkumných nálezech. Výklad pokrývá tematické okruhy spjaté s problematikou mládeže, jež mají pro pedagogy prvořadou závažnost: Kapitola 4 objasňuje hodnoty mládeže, strukturu jejích hodnot a hodnotové preference; dále se vysvětluje vývoj hodnot v závislosti na věku a hod-

notové orientace ve specifických skupinách mládeže, včetně hodnotových orientací stoupců náboženských a ideových směrů apod. Kapitola 5 se zabývá duchovním a náboženským životem mládeže, jejími postoji k církvím aj. Čtenář se zde setkává se vskutku překvapivými nálezy, například s tím, že pokud jde o význam osobnosti pro lidstvo a jeho duchovní vývoj, pro českou mládež je nejvýznamnější osobností Jan Hus a až po něm Ježíš a další.

Také další kapitoly přináší spoustu důležitých poznatků o současné české mládeži: Především o tom, jak mládež tráví volný čas (kapitola 6), kde autor prezentuje i empirická zjištění o sexuálním životě mládeže a o tom, jak mládež získává první sexuální zkušenosti v současném „přeseexualizovaném světě“. Věk prvního sexuálního styku se trvale snižuje a vytvářejí se nové normy sexuálního života.

Důležitou součástí knihy představuje kapitola 7 zabývající se vlivem médií na současnou mládež. Přestože o působení médií na děti a mládež bylo již publikováno mnoho teoretických prací i určité výzkumné poznatky, Sakova zjištění podávají na tuto problematiku komplexní pohled, s některými závěry potvrzujícími neutěšené zkušenosti pedagogů v praxi. Tak především se prokazuje, že sledování televize je nejrozšířenější mediální aktivitou mládeže ve srovnání například s četbou beletrie nebo četbou deníků a časopisů. Avšak v souboru podrobných dat o různých aspektech mediálních aktivit zřejmě nejvíce pedagogy zaujme hodnocení vlivu televizního vysílání na mládež.

Autor porovnává, jak negativní jevy ve vysílání televizních stanic hodnotí jednak experti, jednak vzorek populace diváků. Ukazuje se, že v obou případech je stanice Nova hodnocena jako nejvyšší nositel negativních jevů – například samoučelné zobrazování násilí, vulgární zobrazování sexu a lidského těla snižující lidskou důstojnost, a hlavně prezentace špatných příkladů pro děti a mladistvé ohrožující jejich psychický, morální a sociální vývoj. K této problematice se autor vrací ještě v kapitole 8, objasňující deviantní jevy u mládeže. Autor se zabývá zejména příčinami deviantního zranění a pokud jde o vliv televize, konstatuje: „Tvůrci komerční televize opakovaně tvrdí, že negativní důsledek násilí na obrazovce nebyl prokázán. Tento výzkum (tj. realizovaný autorem a v jeho knize popsáný) vliv televizního násilí na deviací velice průkazně potvrzuje. Při analýze oblíbenosti sledovaných televizních pořadů a deviace zjišťujeme velice silnou přímou závislost mezi deviací a pořady: akční filmy (0,334), americké filmy (0,306), erotické pořady (0,376). Závislost mezi těmito pořady a deviací je signifikantní...“ (s. 243).

Sakova kniha je nasycena spoustou výsledků z empirických výzkumů mládeže, realizovaných v průběhu 90. let – poslední výzkumy byly prováděny v roce 1998, takže přináší vskutku čerstvé poznatky o mládeži. Ovšem situace se v některých oblastech změnila a jak sám autor upozorňuje, data o konzumaci drog z roku 1996 již nejsou plně reprezentativní, neboť realita se v posledních letech ještě zhoršila.

Sakovu knihu plně doporučuji ke studiu všem pedagogům a studentům učitelství. Dozví se důležité informace nejen o „normální“ populaci mládeže, ale i o mládeži sociálně deviantní – v souborech subjektů zkoumaných autorem jsou například i mladiství delikventi z věznic, narkomani a prostitutky. Je obdivuhodné,

že takovou spoustu výzkumů a s tak odlišnými a rozsáhlými skupinami mládeže provedl, zpracoval a interpretoval jediný autor.

Sakova kniha je inspirující pro pracovníky v pedagogických oborech ještě po jedné stránce: Je psána srozumitelně, s metodologickou precizností (včetně popisů jednotlivých výzkumů), s bohatým dokladovým materiálem. Autor se nevyhýbá prezentaci vlastních názorů a stanovisek, kniha není typem akademicky chladné publikace, nýbrž obsahuje četné soudy a závěry odrážející autorovy postoje k výzkumným nálezům, jež nastavují zrcadlo naší současné společnosti.

Jan Průcha

Šotolová, E. Vzdělávání Romů

Praha: Grada Publishing, 2000, 96 s.

Z pera E. Šotolové vyšla užitečná a potřebná publikace „Vzdělávání Romů“, kterým se autorka zabývá již dlouhodobě. Nejen odbornou čtenářskou obec seznamuje se stavem této problematiky, podává základní historické informace o romském etniku, a to i na základě studia historie snah o jeho asimilaci i integraci. Podává tak údaje, které jsou důležité jak pro pochopení romské kultury, tak i životního stylu tohoto etnika.

Publikace se nejen zabývá problematikou romského jazyka a komunikace, ale především se zaměřuje na oblast vzdělávání (jak v ČR, tak i v zahraničí) jako nej důležitějšího předpokladu pro začlenění Romů do společnosti sjednocené Evropy, jež bylo v minulém období tak zanedbáváno.

Autorka zachycuje období od druhé světové války, na které navazují snahy o asimilaci v letech 1945–1989.

Je třeba připomenout, že v publikaci, která je členěna do pěti kapitol, čtenář najde i základní přístupy k Romům od jejich příchodu do Evropy. Nelze opominout, že obzvláště cenným faktem je, že se autorka zaměřuje na odstranění nevědomosti, předsudků a negativních stereotypů, jež se během staletí vytvořily v chování a reakci okolí k tomuto etniku. A právě tato dimenze je nesmírně důležitá, v tom vidí autorka základní předpoklad pochopení a kulturního porozumění.

Poslední kapitola se věnuje již zmíněným základním přístupům k Romům od jejich příchodu do Evropy. S ní se ústrojně spojuje závěrečná fotodokumentace.

Závěrem lze říci, že publikace je přínosem, který podnítl čtenáře k zamyšlení nad tím, že hlubší změny v našem myšlení i cítění jsou dlouhodobým procesem. Zároveň pomůže orientovat se v problematice integrace Romů v hlubších souvislostech a v kontextu s realizací multikulturní výchovy. Proto by neměla chybět v rukou žádného pedagoga ani studenta pedagogické fakulty.

Marie Havlíková

Pidkasistyj, P. I., Portnov, M. L. Iskusstvo prepodavanjaia.

Moskva: nakladatelství Pedagogické společnosti Ruska, 1999. 2. vydání, 212 s. ISBN 5-93134-035-1

Kniha se objevila v letošním roce na pultech specializovaných knihkupectví s velmi sebevědomým podtitulem: První kniha učitele.

V úvodu je napsáno, že hlavním úkolem knihy je přiblížit učitelům vědecké metody vzdělávání a výchovy, protože dobrým učitelem se stane jen ten, kdo k tomu má vrozené předpoklady, dále má talent, má rád děti a zároveň je ochoten a schopen učit se pedagogickému mistrovství. Profese učitele je zde srovnávána s uměleckou profesí hudebníka. Ten musí mít též hodně talentu, předpoklady duševní i fyzické, ale hodně se učí, trénuje, experimentuje, prostě pracuje na sobě. Pak se může stát dobrým, popř. vynikajícím. Toto srovnání platí pro všechny učitele bez rozdílu – ať učí na kterémkoliv typu škol.

Kniha je rozdělena do tří kapitol.

První a nejdelší (132 s.) nese název Učení jako nedílná součást výchovně-vzdělávacího procesu. Autoři v ní zdůrazňují, že k tomu, aby bylo dosaženo dobrých výsledků v tomto procesu, je nutno, aby dobře pracovali učitel i žák. (Chci tuto větu zdůraznit, neboť mnozí lidé u nás – především z řad rodičů – se domnívají, že pracovat ve škole musí jen učitel.)

Dále jsou popsány důsledky působení zákonů vyšší nervové soustavy, především v procesu učení. Zákon vzájemné indukce – je-li jedna část mozku v činnosti, ostatní jsou v útlumu. Proto podle N. I. Pirogova (uznávaný psycholog) je největším mistrovstvím učitele právě ovládnání pozornosti žáků. Zákonem dynamického stereotypu (při často opakovaných podrážděních jedné části mozku a útlumu ostatních dojde k trvalému rozdělení na buňky pracující a utlumené) vysvětlují autoři jednostranné zaměření žáků například na matematiku (pak je třeba slabší v ruském jazyce). Následují ponaučení o vytváření představ, o procvičování paměti atd.

Autoři srovnávají učební metody Skatkina a Lernerera, předkládají i jakýsi podobný svůj model rozdělení učebních metod s poznámkou, že v praxi lze jen velmi těžko hovořit o jedné čisté metodě – obvykle používáme kombinaci minimálně dvou metod. Dokládají to praktickými ukázkami z vyučovacího procesu ve škole.

Kapitola druhá se věnuje výchově jako řízenému procesu. Poukazuje se na jeho složitost, kdy se v podstatě jedním způsobem, jedním příkladem působí na množství jedinců, z nichž každý je individuum sui generis – osobnost. Nejvíce autoři hovoří o pedagogickém taktu, na příkladech dokládají, co všechno už způsobila jeho absence při výchově. Stačí, aby učiteli neúmyslně uklouzlo slovo, které se studenta či žáka dotkne, přičemž pro ostatní není nijak urážlivé, a máme tu celou škálu pocitů „dotčeného“ – od mírného rozzlobení se až po nenávisť na celý život. (I když v tomto případě se domnívám, že nenávisť je přehnaně silné slovo.) Pasáže o stresu, individuálním přístupu k vychovávaným aj. odpovídají současným psychologickým a pedagogickým poznatkům a jsou spíše zjednodušující oproti našemu pojetí. Za nejzajímavější část této kapitoly považují příklady problémo-

vých dětí, rozbory jejich chování a přestupků, hledání příčin a návrhy na jejich odstranění nebo zmírnění. Domnívám se, že toto je správný přístup – neřeší se jen následek, pátrá se po příčině, která ho způsobila a zkouší se odstranit. Mnozí pedagogové u nás zůstanou jen u řešení projevů. Je to jednodušší, ale mnohdy to nestačí a čin se, třeba v modifikaci, opakuje. Ovšem na druhou stranu je nutno uznat složitost komplexního přístupu vzhledem k ochraně soukromí rodiny, rodičů i žáka samotného, na což jsme u nás rozhodně citlivější než v Rusku.

Třetí kapitola je věnována tzv. pedagogickému mistrovství. Je velmi složité určit, kdo jím vládne a kdo ne – rozhodují o tom na základě subjektivních zkušeností vedoucí pracovníci. N. T. Kuzmina provedla rozsáhlá šetření, ze kterých (především na základě vyšetření psychologických kvalit učitelů) konstatuje, že 12 % všech učitelů má předpoklady pro výkon svého povolání na úrovni pedagogického mistrovství, 67 % učitelů si osvojilo dobré metody práce a dosahují s nimi dobrých, přijatelných výsledků. Ostatní, týká se to tedy asi 21 % učitelů, jsou učiteli jen podle titulu a pro práci s dětmi se nehodí, nemají žádoucí výsledky.

Na závěr přinášejí autoři jakési zobecnění pro základ pedagogického mistrovství. Učitelé první skupiny si povětšinou vedou pro každý jednotlivý předmět 5 složek, které stále doplňují.

Kniha je typickou příručkou především pro učitele ruských středních škol. Domnívám se, že pro naše učitele je prospěšné seznámit se s ní proto, že po boomu anglosaské literatury nám umožní sledovat i jiný, trochu odlišný přístup k vyučování a výchově. Za cenné pokládám především rozbor konkrétních případů projevů neprospěchu a nekázně ve škole, hledání možných příčin těchto nedostatků.

Pro učitele vysokých škol s učitelským zaměřením by mohla být užitečná svým úhlem pohledu na řadu problémů a faktem, že ruská pedagogika už není uzavřená sama do sebe, ale otvírá se též především na západ s tím, že už přiznává přebírání některých myšlenek. Zároveň však sleduje svou, pragmaticky orientovanou cestu. Podle mého názoru tato kniha dokazuje, že ruskou pedagogiku nelze nekriticky odmítat, nebo se tvářit jako by neexistovala. Jsou v ní zajímavé myšlenky, ze kterých můžeme buď čerpat, nebo o nich třeba jen přemýšlet.

Václav Klapal

Aktuálně o Rómoch a pedagogike

Balvín, J. a kol. Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000, 144 s.

Meno Jaroslava Balvína nie je potrebné vari pedagogickému svetu ani predstavovať. Je spoluautorom publikácie Romové a pedagogika, ktorá vyšla roku 2000 (konkrétne v nej participuje piatimi štúdiami). Táto, ale i ďalšie publikácie vznikli z pravidelných stretnutí Hnutí R spolupracujúcich škôl R, slúžia k výmene teoretických i praktických skúseností učiteľov a ďalších odborníkov, ktorí sa zaoberajú multikultúrnou výchovou so zameraním na rómskeho žiaka.

Publikácia (bola vydaná vďaka finančnej podpore Ministerstva školství, mládeže a telovýchovy České republiky) je hlbokým ponorom do problematiky pedagogického procesu rómskych žiakov s akcentom na postmodernú spoločnosť. Tento proces sa môže realizovať, rozvíjať a formovať iba na báze *zaväzujúceho éthosu*, ktorý nie je možné chápať (pre porozumenie) ako akúsi reťaz, ktorá obmedzuje, či silné putá, ktoré nedovoľujú sa rozvíjať rómskej minorite, ale práve naopak, iba ako pomoc a podporu, aby každý človek (akejkoľvek farby pleti, vyznania, viery, telesných a duševných schopností etc.) mohol nachádzať a uskutočňovať dobrý duchovný smer, postoje a hodnoty. Jedná sa teda o *éthos oslobodzujúci*. Vyjadruje súčasne základné ľudské presvedčenie, že z ľudskej pospolitosti nie je možné nikoho ani vyradovať, či zavrhať. Je preto *éthosom tolerantným*, kde tolerancia vyjadruje akceptovanie názoru a postoja každého človeka.

Vo veľkej miere obsahuje v sebe *ľudský, humánny imperatív*. Vedie nás k tomu, aby sme i našu – tak krehkú demokraciu dokázali chápať morálne – eticky, ako duchovnú spoločenskú zmluvu, spravodlivosť voči všetkým a založenú na „*presumpcii dobrej vôle*“.

Táto téza sa prelína takmer všetkými príspevkami publikácie Romové a pedagogika v počte 24 príspevkov i zahraničných poznatkov z Holandska, Portugalska, Maďarska, Veľkej Británie a USA.

Zaujímavým spôsobom je riešená problematika tak humanizmu ako filozoficko-pedagogického východiska systémového prístupu k výchove a vzdelávaniu Rómov a o potrebe filozofie výchovy a systémov pedagogiky, ktorú pekne nastolil a riešil v publikácii Jaroslav Balvín, ktorý jednoznačne konštatuje, že „... podobne ako v mnohých filozoficko-pedagogických problémoch, rovnako tak i pri riešení otázok multikultúrnej výchovy so zameraním na rómskeho žiaka, sa odborníci môžu s dôverou obrátiť na filozoficko-pedagogické idey Jána Ámosa Komenského“ (s. 9).

Otázka znie: prečo? Pretože myšlienky J. Á. Komenského sú plné humanizmu a o škole plnej ľudskosti.

Rozhodne každý pedagóg pri svojom štúdiu pedagogiky a následne pri jej praktickom využití v učiteľskej profesii poznal, že pedagogiku nie je v zásade možné vyčerpáť iba akýmsi súhrnom metód a návodov (pokiaľ možno čo najstručnejších), ktoré budú použiteľné pre výchovu a vzdelávanie žiakov. Na túto skutočnosť je potrebné upozorniť i začínajúcich pedagógov, aby sa nedopustili zásadných omylov, čo by mohlo v edukatívnom procese negatívne pôsobiť a vyvolávať u žiakov pesimizmus.

Čo povedať na záver. Moje konštatovanie je jednoznačné – publikáciu odporúčame všetkým pedagógom, ktorí sa o danú problematiku zaujímajú. Rozhodne nájdú v nej všetko to, čo už dávno hľadajú.

Anna Klímeková